

اقتصاد توسعه

مطالعه تطبیقی به روشی پدیدارشناسی
توسعه اقتصادی

شاهد بومانی

دکتر اقتصاد، کتبات علمی، وولیاام استرالی
دکتر اقتصاد، کتبات علمی، وولیاام استرالی

توسعه

اقتصاد توسعه

مطالعه تطبیقی به روشی پدیدارشناسی

شاهد بومانی

دکتر اقتصاد، کتبات علمی، وولیاام استرالی

سرشناسه	: یوسف، شاهد، ۱۹۴۹ - م. Yusuf, Shahid
عنوان و نام پدیدآور	: اقتصاد توسعه در خلال چند دهه‌های گذشته: نگاهی انتقادی به سی سال انتشار گزارش توسعه جهانی / شاهد یوسف؛ با همکاری [انگوس دیتون]؛ مترجمان احمد محمدی، رضا زمانی.
مشخصات نشر	: سندج : دانشگاه کردستان، ۱۳۹۶.
مشخصات ظاهری	: ۲۵۰ص: مصور، جدول:؛ ۱۴۳۵/۲۱/۵س.م.
شابک	: 978-964-2797-88-2
وضعیت فهرست‌نویسی : فیبا	
یادداشت	: عنوان اصلی: Development economics through the decades : a critical look at 30 years of the world development report,c2009
یادداشت	: کتابنامه:ص.۲۲۶.
عنوان دیگر	: نگاهی انتقادی به سی سال انتشار گزارش توسعه جهانی.
موضوع	: اقتصاد توسعه
موضوع	: Development economics
شناسه افزوده	: دیتون، انگوس، ۱۹۴۵ - م.
شناسه افزوده	: Deaton, Angus
شناسه افزوده	: محمدی، احمد، ۱۳۶۰ -، مترجم
شناسه افزوده	: زمانی، رضا، ۱۳۵۵ -، مترجم
شناسه افزوده	: دانشگاه کردستان
رده بندی کنگره	: HD۸۲/۸۷الف۷ ۱۳۹۶
رده بندی دیویی	: ۹/۳۳۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۶۸۹۱۸۱

دانشگاه کردستان

اقتصاد توسعه در خلال دهه‌های گذشته

نگاهی انتقادی به سی سال تجربه‌ی انتشار گزارش توسعه‌ی جهانی

مؤلفان: شاهد یوسف و انگوس دیتون، کمال درویش،

ویلیام استرلی، تاکاتوشی ایتو و جوزف استیگلیتز

مترجمان: احمد محمدی - رضا زمانی

ناشر: دانشگاه کردستان

نوبت چاپ اول

تیراژ: ۵۰۰ نسخه

بها: ۱۸۰۰۰ تومان

«سی‌امین سال انتشار گزارش توسعه‌ی جهانی رخداد
فرخنده و مبارکی برای بانک جهانی است. این
گزارش یکی از بهترین ابزارهای ارتباطی مورد توجه
مخاطبان برای انتقال دانش و توصیه‌های سیاستی
بانک در امور مربوط به توسعه بوده است.»

- جاستین لین^۱، معاون و اقتصاددان ارشد بانک جهانی

از ۱۹۷۸ تاکنون، گزارش توسعه‌ی جهانی بانک جهانی هر ساله تجزیه و تحلیل‌ها و توصیه‌های سیاستی پرمحتوا و عمیقی از زوایای متعدد توسعه‌ی بین‌المللی ارائه کرده است که موضوعاتی از کشاورزی، نقش دولت، رشد اقتصادی و نیروی کار گرفته تا زیرساخت‌ها، سلامت، محیط‌زیست و فقر را دربر می‌گیرد. این گزارش به‌مرور به نشریه‌ی بسیار معتبری تبدیل شده است، طوری‌که بسیاری از سازمان‌های بین‌المللی، دولت‌ها، دانشگاهیان و جوامع مدنی در تصمیم‌گیری‌های خود از آن مشاوره و ایده می‌گیرند.

در این کتاب، شاهد یوسف^۱ به بررسی تاریخ سی سال گذشته‌ی اقتصاد توسعه از منظر گزارش‌های توسعه‌ی جهانی پرداخته است. کتاب با شرح مختصری از شرایط کشورهای در حال توسعه‌ی تازه‌استقلال یافته و برخی زوایای زمینه‌ی مطالعاتی در حال ظهور اقتصاد توسعه شروع و در ادامه با بررسی جامع محتوای گزارش‌های توسعه‌ی جهانی، ایده‌های اساسی این گزارش‌ها درباره‌ی توسعه بیان و اثربخشی و کارآمدی آنها در تسهیل سیاست‌گذاری و گسترش دانش توسعه ارزیابی شده است. سپس با نگاهی به آینده، برخی از مهم‌ترین چالش‌هایی تشریح شده که لازم است این گزارش‌ها در آینده به بررسی آنها بپردازند. بعد از پایان این بخش، اظهارنظرهای پنج تن از بهترین اقتصاددانان و متخصصان امر توسعه در این زمینه ارائه شده است.

روی هم‌رفته، مجموعه‌ی حاضر تصویری جامع و عالی از اقتصاد

توسعه از منظر گزارش‌های توسعه‌ی جهانی، حواشی مربوط به این گزارش و از زاویه‌ای فراتر از این گزارش ارائه می‌کند. به‌طور کلی این مجموعه مطالب مفیدی در اختیار علاقمندان به نحوه‌ی تکامل اقتصاد توسعه طی سه دهه‌ی گذشته و همچنین دانشجویان، استادان، و سیاست‌گذاران حوزه‌ی توسعه قرار می‌دهد.

شاهد یوسف مشاور اقتصادی در گروه مطالعاتی اقتصاد توسعه‌ی بانک جهانی و مدیر اجرایی گزارش توسعه‌ی جهانی سال ۱۹۹۹/۲۰۰۰ با عنوان ورود به قرن بیست‌ویکم^۱ و قبل از آن مشاور اقتصادی معاون و اقتصاددان ارشد (۹۸-۱۹۹۷)، اقتصاددان پیشرو اداره‌ی افریقای شرقی (۹۷-۱۹۹۵) و اقتصاددان پیشرو اداره‌ی چین و مغولستان (۱۹۹۳-۱۹۸۹) بوده است. یوسف مقالات بیشماری در زمینه‌ی مسائل توسعه با تمرکز بر شرق آسیا به رشته‌ی تحریر درآورده است. وی از ۱۹۷۴ و از طریق برنامه‌ی متخصصان جوان به بانک جهانی پیوست و از آن زمان در حوزه‌های متعددی از توانایی‌های وی در بانک بهره گرفته شده است. وی مدرک دکترا و کارشناسی خود را در رشته‌ی اقتصاد به ترتیب از دانشگاه‌های هاروارد و کمبریج اخذ کرده است.

توسعه‌ی جهانی از ۱۹۷۸ تا ۲۰۰۹، که در قالب یک دی‌وی‌دی جمع‌آوری شده، همزمان به‌همت بانک منتشر شده است. این دی‌وی‌دی حاوی تمامی گزارش‌های توسعه‌ی جهانی در قالب فرمت اچ‌تی‌ام‌ال و پی‌دی‌اف است و به‌راحتی می‌توان مطالب مورد نظر را داخل آن جست‌وجو کرد. برای کسب اطلاعات بیشتر درباره‌ی این دی‌وی‌دی یا گزارش توسعه‌ی جهانی به نشانی اینترنتی www.worldbank.org/wdr مراجعه کنید.

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه‌ی مترجمان
۱۷	پیشگفتار
۱۹	تشکر و قدردانی
۲۱	معرفی اظهار نظرکنندگان
۲۵	فصل اول: ستاره‌ای متولد می‌شود
۲۷	جهان پس از جنگ
۲۹	توسعه به خواسته‌ای فراگیر و حوزه‌ی مطالعاتی جدیدی بدل می‌شود
۳۳	تحولات فکری و دانشگاهی در حوزه‌ی توسعه
۴۷	مبارزه علیه فقر و تهیه‌ی گزارش توسعه‌ی جهانی
۵۵	فصل دوم: رهایی دنیا از فقر
۵۶	گزارشی خلاقانه
۵۸	توقف رشد قطره‌چکانی
۶۲	اهمیت یافتن تعدیل ساختاری
۷۶	تصور دنیای بدون دولت
۷۸	مبارزه با فقر و نابرابری در دوره‌ی جهانی شدن
۸۷	از واقعی کردن قیمت‌ها تا ایجاد نهادهای مناسب
۹۱	برنامه‌ی کاری سبز و کشاورزی
۹۵	جست‌وجوی رشد، یافتن فقر
۱۰۰	دستاوردها و پرسش‌ها
۱۰۳	فصل سوم: تا چه اندازه می‌توان افق دید خود را گسترده‌تر نمود؟
۱۰۵	رشد از طریق بسیج نهادهای تولید
۱۱۱	از ماشین‌آلات تا نهادها
۱۲۳	رشد مبتنی بر نوآوری و دانش
۱۳۰	توازن منابع و جریان‌های سرمایه

۱۳۸	نقش دولت
۱۴۴	کاهش فقر
۱۵۲	کمک‌های مالی و رشد اقتصادی
۱۶۱	نمره‌ی سیاست‌های گزارش‌های توسعه‌ی جهانی
۱۶۷	فصل چهارم: چشم‌انداز آتی
۱۷۳	به‌کارگیری دانش
۱۷۵	گرم شدن آب‌وهوا، کمبود منابع آب
۱۸۰	جغرافیای سکونتگاه بشر
۱۸۵	جوامع پیچیده‌ی انعطاف‌پذیر
۱۸۸	تعامل علم سیاست و اقتصاد

اظهارنظرها

انگس دیتون: گزارش جهانی توسعه در سی سالگی:

۱۹۵	تبریک روز تولد یا سوگواری خاکسپاری
۲۱۱	کمال درویش: بانک جهانی و تکامل اقتصاد سیاسی توسعه
۲۱۹	ویلیام استرلی: شکست‌ناپذیر در تعقیب توجیه‌ناپذیر
۲۳۷	تاکاتوشی ایتو: تکامل اقتصاد توسعه و سهم شرق آسیا
۲۴۹	جوزف استیگلیتز: گزارش توسعه‌ی جهانی: نظریه و سیاست توسعه
۲۶۶	ضمیمه‌ی الف: فهرست گزارش‌های توسعه‌ی جهانی
		ضمیمه‌ی ب: تعداد ارجاع‌ها به گزارش‌های توسعه‌ی جهانی
۲۶۸	در مجلات طی دوره‌ی ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۶

۲۷۱	منابع
-----	-------	-------

فهرست نمودارها

نمودار ۱-۱: نرخ رشد کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته

۴۰	۱۹۶۱-۱۹۷۴
۴۱	نمودار ۲-۱: نرخ رشد شش کشور در حال توسعه، ۱۹۵۶-۱۹۷۱
۴۴	نمودار ۳-۱: متوسط نرخ رشد پنج کشور صنعتی، ۱۸۷۱-۱۹۷۰
		نمودار ۴-۱: متوسط نرخ رشد درآمد سرانه‌ی پنج کشور صنعتی،
۴۵	۱۸۷۱-۱۹۷۰

- نمودار ۱-۵: نرخ رشد کشورهای در حال توسعه، ۱۹۷۲-۱۹۹۰ ۴۶
- نمودار ۳-۱: سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در جنوب آسیا و جنوب صحرای آفریقا، ۲۰۰۰-۲۰۰۶ ۱۳۳
- نمودار ۴-۲: رشد سرانه‌ی تولید ناخالص داخلی ایالات متحده، ۱۸۷۰-۲۰۰۳ ۱۶۹
- نمودار ۴-۲: رشد سرانه‌ی تولید ناخالص داخلی کره، ۱۹۶۰-۲۰۰۳ ۱۷۰
- نمودار ج-۱: گذار به مسیر رشد بالا ۲۴۶

فهرست جداول

- جدول ۲-۱: کل زمین‌های دیم و آبی دوازده کشور وابسته به کشاورزی با بالاترین نرخ رشد جمعیت، ۲۰۰۰-۲۰۵۰ ۹۴
- جدول ۳-۱: سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در جنوب آسیا و جنوب صحرای آفریقا، ۲۰۰۰-۲۰۰۶ ۱۳۲
- جدول ۳-۲: نرخ متوسط سرمایه‌گذاری کشورهای با نرخ رشد پایین جنوب آسیا و جنوب صحرای آفریقا همراه با هند، ۱۹۹۰-۲۰۰۶ ۱۶۳

مقدمه‌ی مترجمان

بانک جهانی، که در ۱۹۴۴ و در جریان کنفرانس برتن وودز برای کمک به بازسازی خرابه‌های جنگ جهانی دوم تأسیس شد، یکی از مهم‌ترین نهادهای بین‌المللی مؤثر در امر توسعه‌ی اقتصادی است. کاهش فقر و کمک به تقویت زیرساخت‌های اقتصادی کشورهای در حال توسعه اهداف و مأموریت‌های اصلی بانک را تشکیل می‌دهند. بانک جهانی برای کاهش شکاف میان کشورهای توسعه‌یافته و در حال توسعه وام‌های کم‌بهره و خدمات مشاوره‌ای در اختیار کشورهای عضو قرار می‌دهد.

یکی از ابزارهای بانک جهانی برای کمک به رشد و توسعه‌ی کشورها و ارائه‌ی خدمات مشاوره‌ای و توصیه‌های سیاستی گزارش توسعه‌ی جهانی است که هر ساله از ۱۹۷۸ منتشر شده است. این گزارش در وهله‌ی اول با هدف بسیج تحقیقات علمی و ترغیب کشورهای عضو برای یافتن راهکارهای عملی و هماهنگ برای کاهش فقر و کمک به توسعه‌ی اقتصادی کشورهای در حال توسعه منتشر شد. به‌مرور گزارش‌های توسعه‌ی جهانی مهم‌ترین ابزار بانک جهانی برای انتقال دیدگاه‌های خود در زمینه‌ی موضوعات مختلف توسعه، ارائه‌ی توصیه‌های سیاستی و همچنین اشاعه‌ی مهم‌ترین نظریه‌های روز توسعه تبدیل شده است. در هر شماره از این گزارش‌ها بر جنبه‌ی خاصی از مسائل مربوط به توسعه‌ی اقتصادی تمرکز و با تحلیل دقیق موضوع، توصیه‌های سیاستی مشخصی ارائه شده است.

کتاب حاضر به تحلیل تحولات صورت‌گرفته در زمینه‌ی اقتصاد

توسعه‌ی کشورهای در حال گذر از اقتصاد کم‌توسعه به اقتصاد توسعه‌یافته

پرداخته و در دو بخش کلی نگارش شده است. در بخش اول یکی از کارشناسان باتجربه‌ی بانک جهانی، شاهد یوسف، با بازبینی محتوای گزارش‌های توسعه‌ی جهانی طی سال‌های ۱۹۷۸ تا ۲۰۰۸، ضمن نقد و بررسی موشکافانه‌ی ایده‌ها و نظریه‌های طرح‌شده در این گزارش‌ها در زمینه‌های مختلف توسعه، کارآیی گزارش‌ها را در زمینه‌ی تسهیل موضوع سیاست‌گذاری و خلق ایده‌های بدیع و نو در امر توسعه ارزیابی کرده است. نویسنده در ادامه به طرح چالش‌های پیش روی گزارش توسعه‌ی جهانی در آینده پرداخته و پیشنهادهایی برای بهبود کیفیت این گزارش ارائه کرده است. در بخش دوم کتاب نیز برخی اقتصاددانان بزرگ توسعه و کارشناسان ارشد بانک جهانی درباره‌ی این گزارش‌ها و همچنین بخش اول کتاب اظهارنظر کرده‌اند.

این کتاب ویژگی‌های منحصر به فردی دارد و از این رو به اثری ارزشمند برای ترجمه تبدیل شده است. نخست آنکه، کتاب تاریخ سی‌ساله‌ی شکل‌گیری اقتصاد توسعه و تغییر و تحولات صورت‌گرفته در این رشته‌ی دانشگاهی را به تصویر می‌کشد. بهترین روش برای درک مفاهیم اقتصادی، و اهمیت آنها، آشنایی با خاستگاه تاریخی این مفاهیم و منشأ اولیه‌ی طرح آن موضوعات است. بدین سبب مطالعه‌ی این کتاب به سیاست‌گذاران، دانشجویان و علاقه‌مندان حوزه‌ی اقتصاد توسعه کمک می‌کند که به درک عمیق‌تری از نظریه‌های توسعه و مفاهیم نظری این حوزه‌ی مطالعاتی دست یابند. دوم آنکه بازبینی مذکور از اقتصاد توسعه از منظر گزارش‌های توسعه‌ی جهانی صورت گرفته است. بنابراین خوانندگان کتاب با مطالعه‌ی این اثر به راحتی می‌توانند ظهور و افول مکاتب فکری بانک و نحوه‌ی تحول در توصیه‌های سیاستی این نهاد در زمینه‌های مختلف توسعه را، همگام با تغییر و تحولات رخ داده در حوزه‌ی آکادمیک در طول زمان، مشاهده کنند.

سومین ویژگی مهم کتاب آن است که نویسنده‌ی این اثر، و برخی از اظهارنظرکنندگان کتاب، از کارشناسان ارشد بانک جهانی هستند که

زمانی مسئولیت تهیه‌ی این گزارش‌ها را بر عهده داشته‌اند. بنابراین نقدهای ایرادشده بر گزارش‌های توسعه‌ی جهانی را، که در واقع نقد دیدگاه‌های خود بانک است، کارشناسان بانک و از درون این نهاد طرح کرده‌اند. وقتی این نقدها در کنار نقد سایر نویسندگان کتاب، که خارج از بانک هستند، قرار می‌گیرد، ارزیابی واقع‌بینانه‌تری از عملکرد این گزارش‌ها و بانک طی سی سال گذشته در اختیار خوانندگان قرار می‌گیرد. یکی از مهم‌ترین نتیجه‌گیری‌های ضمنی نویسنده‌ی کتاب توفیق‌نه‌چندان زیاد گزارش‌ها در زمینه‌ی تسهیل سیاست‌گذاری در زمینه‌ی حل مشکلات پیشروی توسعه‌ی کشورها علی‌رغم دانش عظیمی است که در این مدت کسب شده است.

گزارش‌های توسعه‌ی جهانی را تیمی از بهترین کارشناسان و محققان ارشد بانک جهانی و با همکاری محافل دانشگاهی و با صرف زمان و هزینه‌ی بسیار می‌نگارند. نویسنده‌ی کتاب با اشاره به این واقعیت‌ها این سؤال را مطرح می‌کند که اکنون، که سی سال از تجربه‌ی انتشار گزارش‌های توسعه‌ی جهانی می‌گذرد، آیا این گزارش‌ها سیاست‌گذاری در حوزه‌هایی نظیر ارتقای رشد اقتصادی، ایجاد نهادها و رفع نابرابری و فقر را تسهیل کرده‌اند. به عبارت دیگر سؤال این است که آیا تحقق این اهداف برای سیاست‌گذاران در کشورهای در حال توسعه، در مقایسه با سی سال پیش و بعد از سال‌ها تحقیق بانک جهانی، ساده‌تر شده است یا خیر. متأسفانه همان‌طور که نویسنده اشاره کرده پاسخ به این سؤال بسیار دشوار است و به راحتی نمی‌توان به آن پاسخ داد. گزارش توسعه‌ی جهانی موفقیت‌های خوبی در زمینه‌ی بسیج تلاش‌ها، متمرکز کردن دیدگاه‌ها در زمینه‌ی توسعه و انتقال تجارب مختلف در این حوزه داشته، با این حال تاکنون دستاورد خیلی روشنی نداشته است. مهم‌ترین دلایل این موضوع نیز به اعتقاد نویسنده انحراف گزارش‌های توسعه‌ی جهانی از مسیر اولیه‌ی در نظر گرفته‌شده برای آنها در طول زمان و پیچیده بودن مفهوم توسعه و

چهارمین ویژگی کتاب و در واقع چهارمین دلیل برای ترجمه‌ی آن، تأثیرپذیری ایران در جایگاه یکی از کشورهای عضو بانک جهانی از سیاست‌های این نهاد بین‌المللی است. اجرای سیاست‌های تعدیل ساختاری در دهه‌ی ۱۳۷۰، که بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول مروج و مدافع اجرای آنها بودند، تأثیر چشمگیری بر اقتصاد ایران در این دهه گذاشت. مهم‌تر از همه آنکه بسیاری از مسائل و مشکلات مطرح‌شده در گزارش‌های توسعه‌ی جهانی، از جمله اصلاح قیمت‌ها و نهادسازی، همچنان در اقتصاد ایران به‌چشم می‌خورد. بر همین اساس ترجمه‌ی این کتاب می‌تواند در درک تفاوت‌ها، شباهت‌ها و نقاط ضعف و قوت دیدگاه‌های توسعه در ایران کمک شایانی کند.

پنجمین ویژگی این اثر اظهارنظر پنج تن از استادان و محققان برتر حوزه‌ی توسعه در خصوص کتاب و همچنین ارزیابی آنها از برنامه‌های بانک جهانی و گزارش‌های توسعه‌ی جهانی است که خود باعث افزایش غنای مطالب ارائه‌شده در کتاب شده و خواننده را با زوایای دیگری از مسائل مربوط به توسعه و نقاط ضعف و قوت دیدگاه‌های مطرح‌شده در گزارش‌های توسعه‌ی جهانی آشنا می‌سازد.

نظر به مطالبی که در کتاب ارائه شده است، مطالعه‌ی این اثر به تمامی سیاست‌گذاران، استادان دانشگاه، دانشجویان و علاقمندان حوزه‌ی اقتصاد توسعه پیشنهاد می‌شود.

در پایان از خانم‌ها چین محمدی و روناک شریعتی بابت تایپ و ویرایش ادبی مطالب تشکر و قدردانی می‌نمایم.

از کلیه‌ی اندیشمندان، محققان، استادان، دانشجویان و علاقمندان به موضوعات توسعه استدعا داریم با در میان گذاشتن نظرات خود درباره‌ی این کتاب ما را در رفع نواقص احتمالی یاری کنند.

احمد محمدی

رضا زمانی